

Biblista F. E. Gigot (1859–1920), Augustin z Hippo a evoluční vznik člověka*

Ctírad Václav Pospíšil

Jak již bylo v úvodech předchozích studií tohoto zaměření vícekrát konstatováno, předkládaný příspěvek má pilotní ráz a je součástí série podobně laděných odborných článků, v nichž představujeme průkopníky recepce teorie evolučního vzniku lidského těla v rámci světové katolické teologie v letech 1871–1910.¹ Cílem našeho snažení je pomocí této rozsáhlé sondy osvětlit skutečný průběh reakce katolické teologie na danou výzvu ze strany moderní přírodovědy a paleoantropologie.

V odborné literatuře různého druhu z relativně nedávné minulosti a někdy bohužel i dnes se totiž objevuje velmi zjednodušené klišé, podle něhož katoličtí teologové evoluční vznik člověka dlouho striktně odmítali. Jelikož tento do jisté míry přinejmenším implicitně dehonestující soud je v odborné veřejnosti poměrně hluboko zakořeněn, je třeba přinést co nejvíce konkrétních dokladů, na jejichž základě by poctiví badatelé z různých oborů vědního snažení mohli s čistým svědomím dané negativní předporozumění korigovat, v důsledku čehož by si mohli a snad také měli výrazně poopravit svůj náhled na snažení jejich kolegů v oboru katolické teologie.

Druhým a nikoli pouze podružným záměrem našeho snažení je korekce jiného nesprávného mínění, které je rozšířeno v kruzích inklinujících ke staromilství, které bývá nesprávně popisováno jako tradicionalismus. Tradice je přece dynamický proces, jehož těžiště neleží v petrifikaci toho minulého, nýbrž v onom věrohodném *tradere*, tedy v předávání základních prvků, v tomto případě křesťanské identity, zaměřeném na současnost a v určitém ohledu též na budoucnost. V právě zmíněných myšlenkových proudech totiž převládá mylné přesvědčení, že v dílech prakticky všech katolických teologů a biblistů z 19. století a z první po-

* Tato studie je součástí řešení grantového projektu GA ČR 16-08021S.

¹ Ač výše uvedené konstatování pro ty, kdo pročítají podobně laděné studie, může znít jako únavný stereotyp, je nevyhnutelné v každém novém příspěvku, aby daná skutečnost byla zřejmá každému, kdo nyní i v budoucnosti na tyto studie při svém studiu narazí.

loviny 20. století lze snadno nalézt ospravedlnění k fundamentalismu často inklinujících názorových tendencí.

Na základě těchto studií následně vznikne, jak doufáme, monografie, která bude v jistém ohledu doplňovat již provedené analytické bádání v oblasti dějin české katolické teologie zejména v období 1850–1950.² Smyslem pilotních studií je rovněž vzbudit zájem odborné veřejnosti s nadějí, že se díky tomu objeví další podněty, které by našemu historicko-badatelskému i myšlenkovému snažení mohly výrazně přispět.

Na jméno Francise Ernesta Gigota nás přivedl německý biblista Norbert Peters, který na dílo tohoto kolegy v oboru biblistiky odkazuje ve svém spise z roku 1906, potažmo 1907, aby tak podepřel své mínění, podle něhož možnost vzniku lidského těla evolucí a jeho skokového oduševnění bezprostředním Božím zásahem není v rozporu s biblickým textem.³ Konkrétně se jedná o spis: F. E. GIGOT, *Special Introduction in the Study of Old Testament*, New York – Cincinnati, 1901, s. 164.

Vzhledem k tomu, že v odborné literatuře zabývající se recepcí evolucionismu aplikovaného na vznik lidstva v oboru světové katolické teologie jsme jméno Gigota neobjevili,⁴ není nadnesené tvrzení, podle něhož již objev tohoto autora a následně analýza příslušného spisu, kde se projevuje jeho postoj k evolučnímu vzniku člověka v souvislosti s exegezí zejména druhé kapitoly Geneze, představuje určitý vědecký přínos přesahující rámec české teologie.

V tomto příspěvku si pochopitelně nejprve stručně připomeneme základní údaje o Gigotově životě a jeho vědeckém působení. Tyto infor-

² Srov. C. V. POSPÍŠIL, *Zápolení o naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Olomouc: Nakladatelství UP, 2014. V řadě detailů upřesněná a dokumentačně výrazně rozšířená verze spatřila světlo světa nedávno: srov. C. V. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost: Česká katolická teologie 1850–1950 a výzvy přírodních věd v širším světovém kontextu*, Praha: Karolinum, 2017. Vzhledem k rozsahu inovací se v tomto případě jedná o novou monografii.

³ Srov. N. PETERS, *Glauben und Wissen im ersten biblischen Schöpfungsbericht (Gen 1,1-2,3)*, Paderborn: Verlag von Ferdinand Schöningh, 1907, s. 62.

⁴ Podstatné je zejména to, že uvedená osobnost není ani jednou zmíněna v důležité publikaci: M. ARTIGAS – Th. F. GLICK – R. A. MARTÍNEZ, *Negotiation Darwin*, Baltimore: The John Hopkins Press, 2006, jejíž autoři se mimochodem zabývají danou problematikou v rámci katolické teologie až do roku 1903. Překvapivost předchozího konstatování vystane v plném světle, když si uvědomíme, že se jedná o monografii vzniklou v USA, kde F. E. Gigot také dlouhá desetiletí působil a publikoval. Zároveň se ukazuje, že podat materiálně kompletní obraz dobové produkce katolických teologů a jejich postojů k teorii evolučního vzniku lidského rodu přesahuje možnosti jedné monografie.

mace rozhodně nepředstavují primární předmět našeho zájmu, jímž jsou ve skutečnosti teologické myšlenkové struktury, na něž se zaměřujeme ve druhém bodu. Ačkoli není radno již v úvodu předjímat, informace o rozvržení spisu nás nutí k tomu, abychom již nyní avizovali, že ve třetím bodu se díky údajům, které nám Gigot poskytuje, budeme zabývat určitými pasážemi Augustinova díla, v nichž se nacházejí podivuhodně jasnořivé myšlenky ohledně vzniku člověka.

1. ZÁKLADNÍ ÚDAJE O ŽIVOTĚ A DÍLE FRANCISE ERNESTA GIGOTA⁵

Náš autor se narodil ve francouzském Lhuant 21. srpna 1859 a zemřel 14. července 1920 v New Yorku. Studoval v kněžském semináři diecéze Limoges a následně na Katolickém institutu v Paříži. Po dokončení studií vstoupil k sulpiciánům, jejichž posláním je studium a vzdělávání kněžstva. Kněžské svěcení přijal dne 22. prosince 1883. O dva roky později byl odeslán do USA, kde pak až do roku 1899 působil jako profesor na St. John's Seminary v Brightonu. Přednášel dogmatickou teologii, filosofii a biblické vědy. V roce 1899 byl přeložen do Baltimore na St. Mary's Seminary. V roce 1904 začal působit St. Joseph Seminary poblíž New Yorku v Dunwoodie. O dva roky později opustil řady sulpiciánů a stal se diecézním duchovním v New Yorku. Příčinou tohoto kroku podle všeho byl jeho zdravě kritický postoj při výkladu starozákonních textů, čímž se dostal do rozporu se svými představenými, kteří byli pod tlakem vatikánských kruhů, vyznávajících v té době výrazně konzervativní přístup k biblické exegézi. Gigotova biblistická kompetence byla uznávána nejenom v katolických, ale i v evangelických kruzích.

Gigot napsal řadu hesel do Vigouroxova *Dictionnaire de la Bible*, dále do *Catholic Encyclopedia*. Publikoval články v *New York Review*. Přeložil knihu *Zjevení* pro westminsterské vydání Nového zákona. Je autorem mnoha knih s biblickou tematikou, v nichž se hlásí k oprávněnému a odpovědnému kriticismu. Církevní autority v jeho době nebyly nakloněny badatelům jeho ražení, nicméně více než dvacet let po smrti se mu dostalo v jistém slova smyslu zadostiučinění, když Pius XII. vydal slavnou en-

⁵ Většinu informací čerpáme z: M. M. BOURKE, „Gigot, Francis Ernest,“ in *New Catholic Encyclopedia*, 6, ed. Berard L. Marthaler OFM Conv., Washington: The Catholic University of America, 2003, s. 224.

cykliku *Divino afflante Spiritu*.⁶ Vedle výše zmíněného speciálního úvodu ke studiu Starého zákona⁷ se sluší připomenout také *General Introduction to the Study of the Holy Scriptures*, New York – Cincinnati – Chicago: Benziger Brothers, 1900.⁸

2. STVOŘENÍ ČLOVĚKA V GIGOTOVĚ SPECIÁLNÍM ÚVODU DO HISTORICKÝCH KNIH STARÉHO ZÁKONA Z ROKU 1901

Určitě bychom neměli přehlédnout, že jistý punc oficiality dodává spisu *imprimatur*, které knize dne 7. 6. 1901 propůjčil Michael Augustine Corrigan, arcibiskup z New Yorku, dnes některými odborníky hodnocený jako člověk spíše konzervativní názorové orientace. *Nihil obstat* udělil knize ze strany komunity sulpiciánů James F. Driscoll, pravděpodobně také starozákonník, jenž o několik let později podobně jako Gigot jmenované řeholní společenství opustil. V předmluvě sepsané v Baltimore a datované 8. 6. 1901, tedy den po udělení *imprimatur*, nás autor informuje jednak o tom, že v tomto díle navazuje na svoji *General Introduction*, jednak o tom, že kniha je plodem jeho mnohaletého profesorského působení na různých teologických seminářích. Spis je určen přednostně studentům, kteří se připravují na kněžskou dráhu.

Monografie F. E. GIGOT, *Special Introduction to the Study of the Old Testament I. The historical Books*, New York – Cincinnati – Chicago: Benziger Brothers, 1901, je strukturováno běžným způsobem, a proto náš autor postupuje od pěti knih Mojžíšových, k nimž přiřazuje knihu Jozue.⁹ Dalším historickým knihám Starého zákona pak věnuje druhou část své

⁶ Srov. Pius XII., „*Divino afflante Spiritu*,“ in *Enchiridion delle Encicliche*, 6, Bologna: EDB, 1995, s. 261–290.

⁷ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction to the Study of the Old Testament I. The historical Books*, New York – Cincinnati – Chicago: Benziger Brothers, 1901; F. E. GIGOT, *Special Introduction to the Study of the Old Testament II – Didactic and Prophetic Writings*, New York – Cincinnati – Chicago, Benziger Brothers, 1906, 505 stran. Knihy jsou dostupné v digitalizované podobě na www.archive.org.

⁸ Srov. *General Introduction to the Study of the Holy Scripture*, New York – Cincinnati – Chicago, Benziger Brothers 1906, 347 stran (druhé, upravené vydání). První vydání je z roku 1900, ale není dostupné na www.archive.org jako toto druhé vydání.

⁹ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 23–220.

knihy, konkrétně pojednává o knize Soudců a dále až po knihy Makabejské.¹⁰

Náš zájem se bude pochopitelně týkat vybraných partií ze 4. kapitoly první části, kde se pojednává o knize Genesis.¹¹ Konkrétně půjde o partie s nadpisy: „The First Account of Creation 1,1-2,4^a“¹² a „The Second Account of Creation 2,4^b-25“¹³. Autor ve shodě s dobovou koncepcí věnuje velkou pozornost obhajobě historického rázu knihy Genesis i vyprávění o stvoření. Od strany 166 pak pokračuje výkladem 3. kapitoly Geneze, což již leží za hranicemi našeho bezprostředního zájmu.

Autor tedy velmi dobře rozlišuje kněžský kodex (Gn 1,1.2,4^a) a jahvistický pramen (2,4^b-25).¹⁴ V prvním případě srovnává biblickou a babylonsko-asyrskou kosmogonii.

Gigot dále v rámci svého výkladu první kapitoly Geneze předkládá různé dobové teorie výkladu hexaemeru,¹⁵ jak jsme toho byli již vícekrát svědky nejen v dobových zahraničních, ale také českých publikacích.¹⁶ Jelikož se ale jedná o monografii, která vypovídá o stavu biblické vědy v USA na přelomu 19. a 20. století, zdá se být záhodno věnovat i této tematice pozornost, a to i vzhledem k současné názorové situaci v USA, kde jsme bohužel svědky fundamentalistických výstřelků.

Nejprve francouzský biblista působící v USA hovoří o literární lektuře, která vnímala biblický popis stvoření jako skutečných šest dnů a jako reálný popis vzniku světa. Následně podotýká, že dnes toto stanovisko zastávají opravdu jen nemnozí.¹⁷

Důvodem upuštění o striktně literární lektury jsou vědecky jisté údaje z oboru geologie a astronomie, k nimž se Gigot pochopitelně hlásí.¹⁸ Pak následuje popis konkordismu, jehož zastánci se pokoušeli nalézat harmonii mezi jednotlivými dny biblického stvoření a geologickými epochami. Konstatuje se, že konkordismus byl pozitivně vnímán

¹⁰ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 227–382.

¹¹ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 142–188.

¹² Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 150–160.

¹³ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 160–166.

¹⁴ V současné době je teorie čtyř pramenů Pentateuchu považována za překonanou a nedostačující, nicméně biblisté se zatím neshodli na adekvátní náhradě. Každopádně je evidentní, že zprávy o stvoření jsou na počátku Geneze dvě a vzájemně se výrazně odlišují.

¹⁵ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 155–160.

¹⁶ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, s. 39–74.

¹⁷ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 155.

¹⁸ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 156.

jak mnoha přírodovědci, tak také teology.¹⁹ Na tomto místě si dovolíme poznamenat, že v českém prostředí se v 19. století konkordismus projevovat opravdu jen značně marginálně a nelze hovořit o nějakém jeho širším ohlasu mezi českými teology a přírodovědci.²⁰ Gigot ale svou expozici zakončí suchým konstatováním, že taková korespondence mezi geologickými epochami a biblickými dny stvoření nemá žádný reálný základ.²¹

Prezentace různých přístupů k interpretaci šesti dní stvoření podle první kapitoly Geneze v jistém ohledu nachází své vyvrcholení v lektuře, kterou Gigot definuje jako *Ideal interpretation* neboli alegorická verze výkladu, podle níž platí, že biblický autor nepopisuje geologické periody ani etapy vzniku živých tvorů, nýbrž předkládá nám primárně náboženské poselství o Bohu jako o moudrém, svrchovaném a transcendentním Pánu a Původci všeho jsoucího. Jedná se o hymnus či chvalozpěv opěvující dílo stvoření, přičemž každý den v tomto literárním útvaru by odpovídal určitému dni týdenní slavnosti stvoření, jak se pravděpodobně odehrávala zřejmě v jeruzalémském Chrámu.²² Jako hlavní propagátor této teze je uváděn nám již známý F. von Hummelauer S. J.²³ Podle všeho ale přistihujeme Gigota při ne zcela správné interpretaci Hummelauerova stanoviska, protože posledně zmíněný biblista odmítal vnímat první kapitolu Geneze jako oslavný hymnus na dílo stvoření, byť určité sympatie k ideální lektuře ve svém spisu projevovat.²⁴ Mimochodem se zdá být vhodné na tomto místě připomenout, že v českém prostředí i v rámci německé teologie odůvodňoval biblický popis stvoření v šesti dnech jako ospravedlnění sobotního klidu významný biblista František Vincenc Zapletal.²⁵

¹⁹ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 157.

²⁰ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, s. 75.

²¹ „Such clear-cut geological periods as would correspondent to the days of Genesis have never existed.“ F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 157.

²² Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 158.

²³ Odvolávka na *Comm. In Genesim* 1895 je ovšem bez udání konkrétní strany.

²⁴ Srov. F. VON HUMMELAUER, „*Commentarius in Genesim*,“ in *Cursus Scripturae Sacrae. Commentarius in V. T. pars 1. In libros historicos 1*, Parisiis: P. Lethielleux, 1895, s. 66–67. Prvním zastáncem tohoto mínění podle Hummelauera měl být G. E. PAULUS, *Neues Repertorium für biblismus und morgenländische Theologie*, II, 5, Jena, 1790.

²⁵ Srov. F. V. ZAPLETAL, „Prvá hlava Geneze v září nejnovějších objevů,“ ČKD, č. 6 (1898): 329–340; č. 7 (1898): 403–416; č. 8 (1898): 480–491. O čtyři roky později vyšla kniha téhož autora: F. V. ZAPLETAL, *Der Schöpfungsbericht der Genesis (I,1-2,3). Mit Berücksichtigung*

Vraťme se ale k Gigotovi, podle jehož mínění právě ideální typ interpretace dokáže velmi dobře respektovat kompetenční pole jak vědy, tak křesťanské (v tomto případě i židovské) víry.²⁶ O stavu biblické vědy zejména v USA svědčí tvrzení našeho autora, podle něhož jemu současní teologové kolísali mezi touto *Ideal conception* a konkordismem.

Jak vidno v partii o první biblické zprávě o stvoření se setkáváme v zásadě s dobovým standardem, který nás nikterak nepřekvapuje, i když je pro nás cennou sondou do způsobu výuky teologie na amerických seminářích a teologických fakultách přelomu 19. a 20. století. Nezapomínejme na to, že dílo obdrželo imprimatur. Více podnětů nacházíme v Gigotově interpretaci druhé zprávy o stvoření.

Gigot hned na začátku této partie poznamenává, že základní odlišnost mezi dvěma zprávami tkví v tom, že zatímco v prvním vyprávění není ani stopy po antropomorfních rysech popisu stvoření, ve druhé kapitole Geneze jich shledáváme víc než dost.²⁷ To podle našeho autora vydává svědectví ve prospěch odlišných pramenů, které byly při vzniku dnešního textu použity. Aniž by věnoval větší pozornost problematice vzniku živočišných a rostlinných druhů, přistupuje francouzský biblista v amerických službách k problematice stvoření Adama a Evy.²⁸ Gigot se odvolává na autoritu svatého Augustina, který již na přelomu čtvrtého a pátého století varoval před příliš naivní, dnes bychom řekli fideistickou interpretací zejména druhé kapitoly Geneze, a to právě kvůli oněm do očí bijícím antropomorfismům.²⁹

Víme, že Gigot je zastáncem tak zvané ideální lektury prvních kapitol Geneze na poli astronomie a geologie. Jestliže se o vzniku živočišných druhů příliš nezmiňuje, pak lze vcelku snadno předpokládat, že tatáž metodologická volba by měla platit i v tomto případě. Při dosavadní analýze spisů z pera katolických biblistů a apologetů jsme byli velmi často svědky určité nedůslednosti, když se ideální lektura aplikovala bez problémů v oblasti kosmogonie, geogonie, ba dokonce i na poli zoolo-

der neusten Entdeckungen und Forschungen, Freiburg (Schweitz), 1902; 2. vydání Regensburg, 1910.

²⁶ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 159.

²⁷ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 161.

²⁸ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 162–166.

²⁹ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 163. Odkazuje se na *De Genesi ad litteram VI*, c. paragraf 20. Srov. SANT'AGOSTINO, *Opere di Sant'Agostino IX/2: De Genesi ad litteram*, Roma: Città Nuova, 1989, 6, 12 (20–21–22); s. 310–315. Tomuto textu věnujeme v rámci právě předkládané studie exkurs, zařazený před celkovým závěrem.

gie a botaniky, nikoli však v oboru antropologie. Náš biblista nás ale rozhodně nenechává na pochybách o svém názorovém zaměření, když podtrhuje, že řada jemu současných význačných teologů hodnotí popis stvoření lidského těla bezprostředně Bohem nikoli jako nezvratně zjevenou tezi (*de fide*), nýbrž pouze jako nauku věroučně pravděpodobnou (*fidei proxima*). To implikuje možnost, že v budoucnu se zvláště v souvislosti s novými údaji paleoantropologie zmíněné stanovisko i výrazně přehodnotí.

Následuje nástin podstaty Mivartovy teze i se zmínkou jejího prvního zastánce, což je pozoruhodné, uvážíme-li, že Mivart byl stížen přísným církevním trestem (zákaz přístupu ke svátostem a odmítnutí katolického pohřbu), i když nikoli kvůli svým názorům na evoluční vznik člověka. Připomenuto je i jméno francouzského dominikána M.-D. Leroy (28. 1. 1828 Marseille – 19. 5. 1905 Paris), který měl rovněž potíže s Kongregací indexu zakázaných knih.³⁰ Zmínka posledně uvedeného teologa, který hlouběji promyslel Mivartovu tezi v tom smyslu, že lidským se tělo živočišného předka mohlo stát až v okamžiku, kdy bylo oduševněno lidskou duší, která je přece jeho podstatnou formou, může vyplývat z Gigotovy obeznámenosti s francouzskou teologickou scénou. Zajímavé ale je, že nejsou uvedena jména aglofonních zastánců Mivartovy teze, která bychom očekávali, konkrétně se jedná o Zahma a Hedleyho.³¹

Klíčovým momentem Gigotovy expozice je jeho jasné zaujetí otevřeného postoje vůči těmto návrhům na sladění biblické zprávy o stvoření člověka s údaji, které přinášela tehdejší paleoantropologie. Podle našeho autora tato umírněná podoba transformismu aplikovaná na vznik lidského těla, kterou sami její zastánci hodnotí pouze jako pravděpodobnou hypotézu, nesmí být nahlížena tak, jako kdyby byla v jednoznačném rozporu s popisem stvoření lidského těla z prachu země (Gn 2,7).³² Nezapomínejme na svízelnost situace, v níž se náš autor tehdy nacházel, a proto tento na první pohled velmi umírněný projev otevřenosti vůči možnosti stvoření lidského těla cestou evoluce vyžadoval nemalou dávku odvahy. Náš autor ale poctivě podotýká, že tato interpretace naráží

³⁰ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, s. 184–186.

³¹ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 164.

³² „This milder form of Transformism, which is set forth only as a probable hypothesis by its advocates, cannot be regarded as a absolutely contrary to the Biblical expression »God formed man's body from the dust of the ground.«” F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 164.

nejen na ustálený tradiční výklad, ale také na zprávy o stvoření člověka ze západosemitské kulturní oblasti, které hovoří o bezprostředním stvoření lidského těla božskou mocí.

Spíše pro úplnost dodáváme, že následuje interpretace zprávy o stvoření Evy z Adamova boku. Gigot se odvolává na Origena a Kajetána, kteří vnímali tuto biblickou pasáž pouze jako symbolický, ale nikoli faktický popis vzniku ženy. Připomíná se, že uvedený symbolický výklad stvoření první ženy nebyl církevní autoritou nikdy výslovně zavržen ani odmítnut.³³

3. SV. AUGUSTIN A JEHO IMPLICITNÍ OTEVŘENOST EVOLUČNÍ KONCEPCI VZNIKU ČLOVĚKA V *DE GENESI AD LITTERAM*

Pozorná lektura Gigotova díla před námi otevřela velmi zajímavou možnost. V jedné z předchozích studií, věnované životu a zejména spisům rakouského apologety K. Haserta³⁴ (1851–1923), jsme narazili na odkaz na sv. Augustina, jehož myšlenky by podle Haserta mohly být ze strany katolické teologie použity ve prospěch recepce evolučního vzniku člověka. Zmíněný autor však bohužel neudal spis biskupa z Hippo, číslo knihy a paragrafu, a tak nebylo možno jeho tvrzení verifikovat. Jak jsme viděli výše, Gigot tuto mezeru svým adresným odkazem na příslušné dílo, knihu a kapitoly zacytil,³⁵ a proto nyní můžeme předložit Augustinovy nesporně podnětné formulace, a tak doplnit naše bádání

³³ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 165–166.

³⁴ Srov. K. HASERT, *Der Mensch, woher er kommt, wohin er geht*, Graz – Leipzig: Ulrich Mörsers Buchhandlung, 1907, s. 69.

³⁵ Srov. F. E. GIGOT, *Special Introduction I*, s. 163. Odkazuje se na: *De Genesi ad litteram* VI, c. paragraf 20. Srov. SANT'AGOSTINO, *Opere di sant'Agostino IX/2: De Genesi ad litteram*, Roma: Città Nuova, 1989, 6, 12 (20–21–22); s. 310–315.

Sluší se poznamenat, že Augustin komentoval biblickou zvěst o stvoření v průběhu svého života celkem šestkrát. Dílo, z něhož těžíme nyní, vznikalo v letech 401–415. Srov. R. J. TESKE S.J., „Creazione: i resoconti della creazione,“ in *Agostino: Dizionario enciclopedico*, ed. Allan Fitzgerald – (italská edice) Luis Alici – Antonio Pieretti, Roma: Città Nuova, 2007, s. 496–500, zde 498–499. Určitě by bylo velmi zajímavé zabývat se detailně Augustinovou naukou o stvoření, srovnáním jejích jednotlivých stadií, a to zejména vzhledem k její jasnozřivosti, s níž dokáže být inspirativní i po více než patnácti stoletích, když se pokoušíme o teologickou recepci evolučního způsobu vzniku – stvoření člověka.

o postoji katolické teologie k evoluci. V první části paragrafu 12 (20) Augustinova textu nejprve čteme:

Myslet, že by Bůh použil tělesných rukou k tomu, aby vytvořil člověka z bláta, je představa opravdu dětinská. Jestliže se v Písmu tvrdí takovéto věci, pak bychom měli smýšlet tak, že svatopisec použil tohoto popisu v metaforickém smyslu, a nikoli si představovat Boha ve formě tělesných údů, jak to vidíme v našem vlastním těle.³⁶

Augustin zde tedy dává velmi jasně najevo, že doslovná interpretace Gn 2,7 byla pro zdravý rozum křesťanského vzdělance již na počátku pátého století čímsi nepřijatelným. Tím jasně podtrhuje, že je zcela legitimní vnímat onen antropomorfismem silně poznamenaný popis jako metaforu, a proto by se měl interpretovat alegoricky. To je také důvod, proč nejen podle Gigota se právě tímto stanoviskem v katolickém prostředí vysoce akreditované autority velkého církevního otce ze severní Afriky ospravedlňuje *ideální lektura*.

Jenomže v Augustinově interpretaci druhé kapitoly Geneze a zejména stvoření člověka nacházíme toho podnětného a zajímavého mnohem více, než postřehl francouzský biblista ve službách katolické církve v USA. Již zmíněný K. Hasert na tyto další velmi podnětné Augustinovy myšlenky poněkud mlhavě naráží v jiném ze svých spisů.³⁷ Pohledme tedy společně zvědavě do obsahu následujících pasáží příslušného paragrafu Augustinova spisu o knize Genezi.

Základní diference mezi člověkem a živočichy tkví podle velkého západního církevního otce nikoli v tom, že člověk by byl stvořen bezprostředně, zatímco živočichové do jisté míry zprostředkovaně, nýbrž v tom, že člověk je nositelem Božího obrazu. Je velmi dobře známo, že biskup z Hippo kladl tento obraz výhradně do vyšší části lidské duše, tedy do mysli – *mens*. I když Augustin necituje Aristotela, je zřejmé, že

³⁶ DeGL, 6, 12 (20), s. 310. Sluší se souhrnně podotknout, že tento i všechny ostatní překlady Augustinových myšlenek jsou dílem autora této studie. Latinský originál neuvádíme, protože je velmi snadno dostupný a dohledatelný.

³⁷ Srov. K. HASERT, *Antworten der Natur auf die Fragen: Woher die Welt, woher das Leben? Tier und Mensch. Seele*, Graz: Ulrich Mosers Buchhandlung, 1893, s. 247–248. V tomto případě Hasert zmiňuje jako zdroj následující titul: F. L. GRASSMANN, *Schöpfungslehre des hl. Augustinus und Darwins*, Regensburg 1889. Autorem není věhlasný německý teolog, patrolog a zejména medievista Martin Grabmann (1. 5. 1875 – 9. 1. 1949).

za jeho názory stojí antický pohled na člověka jako na živočicha obdařeného intelektem.³⁸

Nadřazenost člověka tkví naproti tomu ve skutečnosti, že Bůh jej stvořil ke svému obrazu, neboť mu daroval duchovou duši a intelekt, pročez je nadřazen živočichům [doslova: ovcím, dobytčatům]... Jestliže však člověk nechápe, k jaké důstojnosti byl povznesen proto, aby konal dobro, pak je přirovnáván k živočichům [doslova: ovcím, dobytčatům].³⁹

Následuje citace ze Žl 48,13: „Homo in honore positus non intellexit; comparatus est pecoribus insensatis et similis factus est eis.“ Jelikož české překlady uvedeného verše se vzájemně výrazně liší, uvedli jsme latinský text citovaný Augustinem, který lze tlumočit následovně: „Nechápe-li člověk k jaké důstojnosti je povznesen, podobá se ovcím [dobytčatům; živočichům] bez intelektu a stává se jim podobným.“ Je tedy zřejmé, proč Augustin v originálním znění hovoří nikoli o „živočiších“, nýbrž o „ovcích“, případně „dobytčatech“.

Pro autora této studie je velmi důležité v první řadě to, jak Augustin definuje odlišnost mezi člověkem a živočichem. Nejde pouze o duchovní schopnosti, ale především o mravní vědomí, odpovědnost a etiku. Přesně tento předěl mezi živočichem a člověkem se objevuje jako pomyslný Rubikon, jako onen „ontologický skok“ také v monografii věnované tomu, jak česká katolická teologie reagovala na výzvy moderní přírodovědy.⁴⁰ Jelikož se jedná o tezi autora této studie, mohu nyní hovořit v první osobě jednotného čísla a tvrdit, že Augustinovy výroky v dané věci výrazně souzní s mým vlastním řešením. Z opačné strany lze říci, že se v dané věci mohu dovolávat akreditované autority geniálního Augustina.

Následující formulace je z hlediska recepce evolučního modelu stvoření člověka opět velmi zajímavá, protože Augustin realisticky vnímá

³⁸ Mimochodem, kdo zná Darwinovo dílo o vzniku člověka, ví velmi dobře, že tento velikán moderní vědy se v druhé části svého díla podivuje právě nad výraznou duševní diferencí mezi člověkem a lidoopem: „Přijmeme-li tento závěr o původu člověka, pak největší problém, který před námi vyvstává, je vysoká úroveň našich rozumových schopností a morálních kvalit.“ Srov. Ch. DARWIN, *O původu člověka*, Praha: Academia, 1970, s. 167.

³⁹ *De GL*, 6, 12 (21), s. 310–312 (latinský text).

⁴⁰ Srov. POSPÍŠIL, *Zápolení o pravdu, naději a lidskou důstojnost*, s. 348–355.

úzkou souvislost a podobnost mezi člověkem a živočichy i diferenci ležící mezi nimi, a to důsledně na základě biblického vyprávění o stvoření.

Nemělo by se také říkat, že Bůh stvořil člověka bezprostředně, zatímco v případě živočichů jen nařídil, aby vznikli tak, jak vznikli, neboť člověka i živočichy Bůh stvořil prostřednictvím svého Slova. ... Jestliže tedy Bůh sám stvořil jak člověka, tak živočichy, co jiného má člověk vznešenějšího vzhledem k ostatnímu stvoření nežli to, že byl stvořen k Božímu obrazu?⁴¹

Již jsme spolu s Augustinem konstatovali, že ona difference, onen ontologický skok se nachází na rovině ducha, konkrétně pak na rovině vědomí lidské důstojnosti a z toho vyplývající odpovědnosti a mravního vědomí. Vzpřímená postava má člověku podle biskupa z Hippo připomínat, že nemá hledět pouze k zemi, ale že má vzhlížet k tomu, co jej přesahuje, a tak je jeho tělo v souladu s duší. Mimochodem, dnešní paleoantropologie již řadu desetiletí na základě objevů jasně učí, že první a nejdelší etapou při vzniku člověka bylo napřimování jeho postavy, na jejímž konci máme bipedního živočicha, pravděpodobně rozvinutého australopitéka. Teprve poté se začínají poznenáhlu uskutečňovat další fáze humanizace, jako je užívání stále dokonalejších nástrojů, vznik skutečné řečové kompetence atd.

Opravdu až šokujícím způsobem se projevuje Augustinovo realistické myšlení v následující úvaze o tom, v jakém stadiu rozvoje byl Adam stvořen: jako dospělý, dospívající, nebo dokonce v embryonálním věku? Následně Augustin dodává, že Adam se nezrodil z lidských rodičů, protože byl stvořen z prachu země. To, co tvrdí Augustin dále, je opět velmi zajímavé:

V důsledku toho to jediné, co Adama odlišuje od nás, tkví v tom, že se nenarodil z rodičů jako my a že byl stvořen z prachu země, ovšem takovým způsobem, že předtím, než dožrál do dospělého věku, musel procházet stadii lidského růstu, jak je tomu s obdobími zrání, které charakterizují lidskou přirozenost. Není to ale spíše otázka, která by vůbec neměla být nastolována? Vždyť to, v jakém stavu stvořil člověka, odpovídalo Boží všemohoucnosti a moudrosti. On totiž stanovil určité zákonitosti, podle nichž se řídí doby, v nichž se rozličné druhy bytostí mají objevit, a tak vycházet z latentního stadia k onomu viditelnému, to vše se ale děje tak, aby jeho vůle vévodila tomu všemu.⁴²

⁴¹ *DeGL*, 6, 12 (22), s. 312 (latinský text).

⁴² *DeGL*, 6, 13 (23), s. 314 (latinský text).

Co dodat? Je jasné, že Augustin uvažoval jako křesťanský interpret Písma a zároveň jako filosof s výrazně platonským zaměřením. V jeho mysli nebyla evoluce v dnešním slova smyslu, ale s vysokou mírou pravděpodobnosti spíše to, že tvorové byli nejprve v Božím záměru v podobě ideje, esence, a teprve v Bohem stanovené době se tato esence projevila v materiálním světě.⁴³ Čteme-li však dané formulace ve světle dnešního poznání, jeví se nám až neskutečně blízké evoluční koncepci vzniku živočišných a rostlinných druhů.⁴⁴

Navíc to, jak Augustin v kontextu své nauky o stvoření vnímá souvislost mezi člověkem a živočichem i etický předěl mezi nimi, může dnešní čtenář vnímat jako velmi blízké tomu, jak současná katolická teologie recipuje evoluční vznik – stvoření člověka zejména po tělesné stránce. Určitě se nezdá být opovážlivé tvrdit, že pokud by velký severoafrický církevní otec měl k dispozici údaje, jež poskytovala paleoantropologie již v posledních desetiletích 19. století, s velkou mírou pravděpodobnosti by se začlenil mezi teology, kteří průkopnický projevovali otevřenost tak zvané Mivartově tezi.⁴⁵ Zkrátka a dobře, určitou teologii či filosofii není třeba rozlišovat tolik podle toho, zda je současná nebo dávnověká, protože bychom měli vnímat především to, zda je opravdu kvalitní, anebo ne zcela promyšlená a nosná.

⁴³ Srov. R. WILLIAMS, „Creazione,“ in *Agostino. Dizionario enciclopedico*, ed. Allan Fitzgerald – (italská edice) Luis Alici – Antonio Pieretti, Roma: Città Nuova, 2007, s. 491–496, zde 494.

⁴⁴ Není tajemstvím, že Augustinovo pojetí tvorstva je potenciálně „evolucionistické“: „Pro Augustina je časový rozměr stvořeného světa axiomatickou strukturou: Je to svět v pohybu, souhrn procesů, v jejichž průběhu se potenciální uskutečňuje. Tato myšlenka je rozvinuta zejména v *De Genesi ad litteram* (např. 6, 14, 25-6, 17, 29 a 9, 17, 32) prostřednictvím pojmů jako *rationes causales* nebo *rationes seminales*. Přesný překlad těchto výrazů je opravdu obtížnou záležitostí. Tyto koncepty však evidentně označují potencialitu rozvoje, která je vložena do stvořených věcí. ... *Rationes* obsahují reálnou potencialitu přirozeného rozvoje stvořených věcí, ale zároveň specifikují různé způsoby, jak Bůh může působit na věci ve světě.“ WILLIAMS, „Creazione,“ s. 492.

⁴⁵ Zároveň je ale třeba poznamenat, že ve výše citovaném hesle věnovaném Augustinově pojetí stvoření nenajdeme ani zmínku o tom, co jsme odhalili ohledně Augustinova pojetí vzniku člověka. Koneckonců to nepostřehl ani Gigot. V jistém ohledu na to zřejmě upozorňoval Graßmann v roce 1889 a od něho to souhrnně přejímal Hasert v roce 1893.

ZÁVĚR

Není sporu, že Gigot si plně zasluhuje, aby byl uváděn mezi průkopníky otevřenosti vůči Mivartově tezi, a to nejen z důvodu doby (1901) a vnitrocírkevní situace, kdy se tímto způsobem vyjádřil, ale rovněž proto, že výslovně Mivarta ve svém speciálním úvodu do historických knih Starého zákona uvádí, což vzhledem k Mivartově církevnímu potrestání (zákaz přístupu ke svátostem a odmítnutí katolického pohřbu), mimo jiné také kvůli jeho kritice oficiálních církevních kruhů za jejich výrazně odmítavý postoj vůči dobové biblické kritice, určitě vyžadovalo nemalou míru osobní odvahy. Víme totiž velmi dobře, že v dané době různí průkopníci určité míry otevřenosti vůči teorii evolučního vzniku lidského těla Mivarta ve svých argumentacích z uvedených důvodů zpravidla neuváděli. Zároveň je třeba podtrhnout, že Gigotův postoj v dané záležitosti se v oficiálních církevních kruzích nesetkával výlučně s opozicí, jak o tom zřetelně svědčí imprimatur, které jeho spisu udělil newyorský arcibiskup. Je tudíž patrné, že i v rámci hierarchických kruhů oné doby shledáváme odvážné a jasnozřivé muže. Každopádně máme před sebou důležité svědectví názorové polarizace nejen v oblasti teologie a biblistiky, nýbrž do jisté míry implicitně také v postojích představitelů katolického episkopátu.

Gigot nám navíc svým adresným odkazem na Augustinovo dílo *De Genesi ad litteram* umožnil nahlédnout do myšlenkového odkazu tohoto velikána, v jehož díle jsme díky tomu objevili nejenom jasnou indikaci ohledně nutnosti čist zejména zprávu o stvoření Adama v Gn 2,7 jako velkou metaforu, ale také podivuhodné formulace, které opravdu mohly sloužit jako velmi silný argument pro ty, kdo se jako průkopníci pokoušeli coby katoličtí teologové recipovat evoluční teorii vzniku – stvoření člověka nejen v období 1871–1910, ale i při zpracovávání stejné problematiky v dnešní době.

**The Biblical Scholar Francis Ernest Gigot (1859–1920)
and Augustine of Hippo and the Evolutionary Origin of Man**

Keywords: Evolution; the Origin of Man; Darwinism; Theology of Creation; History of Theology; Exegesis; the Old Testament; the Book of Genesis

Abstract: This paper is part of a larger scholar project focused on Catholic theologians and scholars between 1871 and 1910 who accepted the evolutionary origin of the human body in accordance with the so called Mivart theory, or rejected it. The author presents the life and writings of the French theologian and biblical scholar F. E. Gigot, who was active mainly in the USA. He then analysed the relevant parts of the first section of his special introduction to the Old Testament (1901), where he interprets the first and second chapter of the book of Genesis and demonstrates a more or less open attitude to the theory of the evolutionary origin of man. The name of this biblical scholar, internationally recognized in his day, is not recalled in contemporary literature in connection with the reception of the evolutionary origin of humankind in Catholic theology at the end of the nineteenth and the beginning of the twentieth centuries. The discoveries help to correct the rooted conviction that the Catholic theologians of this period had an exclusively negative attitude towards the fact of evolution and the evolutionary origin of the human body. The study also includes an analysis of one passage of Augustine's writing *De Genesi ad litteram*, where the author finds formulations which look like an offered hand across the ages to those who in 1871–1910, and also later, sought to theologically adopt the theory of the evolutionary origin – creation of man.

Prof. Ctirad Václav Pospíšil, Th.D.
Katedra systematické teologie
CMTF UP
Univerzitní 22
771 11 Olomouc
cpospisil@volny.cz